

Bu kitaptaki makaleler
metin yayınları, kelime ve kavramlar,
deyimler ve atasözleri, edebî sanatlar,
dil ve ağız araştırmaları, şekil ve
türler, eser tanıtımları ve metin
anlamaya yönelik yazılar olmak üzere
Türkçenin ve klasik Türk edebiyatının
temel konularını kuşatacak
niteliktedir.

ISBN 978-605-2300-64-0

9 786052 300640

PROF. DR. TAHİR ÜZGÖR'E ARMAĞAN

Bir Devr-i Kadîm Efendisi

Üzeyir Aslan, Hakan Taş, Ömer Zülfe

Editörler

YAYIN
EVI

Bir Devr-i Kadîm Efendisi

PROF. DR.

TAHİR ÜZGÖR'E
ARMAĞAN

Editörler

Üzeyir Aslan, Hakan Taş, Ömer Zülfe

YAYIN
EVI

**YAYIN
EVI**

Bir Devr-i Kadîm Efendisi Prof. Dr. Tahir Üzgör 'e Armağan
Editörler: Üzeyir Aslan, Hakan Taş, Ömer Zülfe

ISBN: 978-605-2300-64-0

1. Baskı: Mayıs 2018/Ankara
Sertifika No: 33205

Kapak Tasarım: Tavoos

Baskı: Hermes Ofset

YAYINEVİ

Cinnah Cd. Kırkpınar Sk. 5/4 Çankaya/Ankara
Tel: (0312) 439 01 69 Faks: (0312) 439 01 68
ilahiyatyayin@gmail.com

Bu kitapta yer alan yazılar yazarlarının sorumluluğundadır.
İLİM YAYMA VAKFI'nın katkılarıyla...

Bir Devr-i Kadîm Efendisi
PROF. DR.
TAHİR ÜZGÖR'E
ARMAĞAN

Editörler
Üzeyir Aslan Hakan Taş Ömer Zülfe

Ankara 2018

İÇİNDEKİLER

Takdim	9-10
Prof. Dr. Tahir ÜZGÖR'ün Hayatı ve Bibliyografyası	11-27

MAKALELER

AÇIKGÖZ, Cenk: Fuzûlî'nin <i>Türkçe Divan</i> 'ındaki XXV. Gazel Nesîmî'ye mi Ait?	29-43
ASLAN, Üzeyir: Âşık Çelebi'nin Tettebbu' Şiirleri	44-64
ATASOY, Faysal Okan - DİARRASSOUBA, Soualiho: Emîn Hürî, Hayatı ve Eserleri.....	65-82
AVCI, İsmail: Ali Uşşâkî'nin Manzum Kur'an Falı: <i>Sürûr-nâme</i>	83-103
BAŞPINAR, Fatih: Kıtalarının Penceresinden Fuzûlî'nin Düşünce Dünyasına Kısa Bir Bakış	104-132
BÜYÜKER, Nilgün: Rumelili Zaîfî ve Manzum Bostân Tercümesi: <i>Kitâb-ı Bâğ-ı Behişt</i>	133-166
CEYHAN, Âdem: Aksaraylı Dânişî'nin <i>Nesrû'l-Leâlî</i> Tercümesi	167-247
CİCIOĞLU, Muhammet Nurullah: Şanlıurfa'da ve Azerbaycan'da Gazel Okuma Geleneği	248-255
KONCU, Hanife - ÇAKIR, Müjgân: Meddâh Medhî'nin British Library'de Bulunan <i>Yemîni Tarihi Tercümesi (Kıssa-i Nev-bâve)</i> Üzerine Tespitler.....	256-272
ERSOY, Ersen: Yurt Dışındaki Türkçe Yazmalarla İlgili Bazı Tespit ve Öneriler	273-296
GENCELİ, Mehdi: Abdullah Sur'un "Fuzuli'ye Bir Nazar" Makalesi	297-316
GÖKKAYA, Recep: XVI. Asır Klasik Türk Edebiyatı'nın Bilinmeyen Bir Şairi: Seyrî ve <i>Dîvân</i> 'ı.....	317-343
GÜNEŞ Murat: Bir Ayrılığın Karşılık Bulmayan "Feryâdi" ve Klasik Türk Şiirinden Yankıları	344-368
HARMANCI, Meriç: Anabacı ya da Tacir Abdurraûf Hikâyesi..	369-391
HARMANCI, M. Esat - EVECEN, Doğan: Cefâyî'nin <i>Rize Şehrengizi</i>	392-406

HARMANCI, M. Esat - HASANOĞLU, Murat - KAYA, Melis: Bir Hakîr'in <i>Şehrengizi</i>	407-423
KARADENİZ, Mustafa Uğur: Şiir Ol Taşın Her Pâresinde - Osmanlı Mimarî Literatüründe Şiir ve Mimari	424-482
KARAVELİOĞLU, Murat A.: Bugünkü Bulgaristan'ın Osmanlı Kültürüyle Yoğrulmuş Bazı Şehirleri	483-494
KAYA, Hasan: Divan Şiirinde <i>Kıl Kondurmamak</i> Deyiminin Anlam Çerçevesi.....	495-508
KAYAOKAY, İlyas: Divan Şiirinde Elbise Terimleriyle Yazılmış Manzumeler	509-539
KÖSE, İlham: Sûdî'nin Manzum Lügat Şerhi: <i>Şerh-i Tuhfe-i</i> <i>Şâhidî</i>	540-556
KUFACI, Osman: Millet Kütüphanesi Ali Emiri Manzum 543 Numaralı Şiir Mecmuası'ndaki Kaynaklarda Adı Geçmeyen Şairler ve Şiirleri	557-578
SAMANCI, Metin: Klasik Metinlerde Geçen <i>Evet</i> Kelimesi Bir <i>Öyküntü (Calque)</i> Kelime midir?	579-589
SARIKAYA, Bekir: Ilışar (Mesudiye, Ordu) Ağzı Üzerine Derleme Çalışması	590-619
TAŞ, Hakan: Edebî Sanatların Metin Tamirine Katkısı	620-639
TURAL, Secaattin: Milli Edebiyattan Memleket Edebiyatına Yahut Turancılıktan Anadoluculuğa Geçişte I. Dünya Savaşı'nın Rolü.....	640-645
TÜRKÜM, Mehmet Tevfik: Nâbî'ye Göre Eğitim.....	646-679
ULUSAN ÖZTÜRKMEN, Evrim: Evlilik Kurumunu Koruma İşleviyle Halk Anlatılarında Ölüm.....	680-692
YENİKALE, Ahmet: Dobruçalı Şairimiz Emel Emin'in Gazelleri	693-702
YILMAZ, Ozan: Klasik Türk Şiirinde Çokanlamlı Bir Tamlama: Per-i Meğes (Sinek Kanadı)	703-713
YILMAZ, Yakup - TOKTAR, Soner: Transkripsiyon Anıtlarına Göre Yabancıların Türkçe Öğrenme Gerekçeleri	714-734
ZÜLFE, Ömer: Fuzûlî'de Söz Kalıpları.....	735-747

HATIRALAR

KAÇALIN, Mustafa S.: Haleften Selefe Zaruri Birkaç Kelam

Yahut Sonra Gelenden Önden Gidene Selam.....	748-748
AKDÜZEN, Emine: Bir Fincan Türk Kahvesi	748-750
KOÇAK ASLAN, Zehra: Prof. Dr. Tahir ÜZGÖR Hocamız	750-752
YILMAZ, Sedat: Ankanın Saçlarında Kar.....	752-753

DİVAN ŞİİRİNDE ELBİSE TERİMLERİYLE YAZILMIŞ MANZUMELER

İlyas KAYAOKAY*

Giriş

İlk çağlardan beri insan bedeninin adeta bir uzvu haline gelmiş olan elbise, ilk olarak ağır tabiat şartları karşısında insanı korumak amaçlı ortaya çıkmıştır. Hz. Âdem ve Havva'nın sarıldığı “incir yaprağı” ilk elbise olarak kabul edilebilir. Giyim, “tarihsel oluşum içerisinde sosyal, kültürel, ekonomik, politik ve teknolojik olaylardan etkilenmiş, bu etkenlere bağlı olarak renk, biçim, kalite değişkenleriyle yaşama geçirilmiştir. Bugün çağın uygarlık anlayışına bağlı olarak giyim, *insanın maddî ve manevî varlığını tamamlayan temel bir gereksinim maddesidir* şeklinde tanımlanmaktadır.”¹

Giyim, zamanla “örtünmek”, “korunmak” işlevinin ötesine geçmiş ve farklı bir işlev kazanmıştır. Günümüzde en büyük sektörlerin başında “giyim-kuşam” gelmektedir. Her toplumun kendine göre giyim anlayışı vardır. Osmanlı’da giyim-kuşam ile ilgili yapılan çalışmalara baktığımızda giyimin toplum için sıradan bir mevzu olmadığını görülmektedir. Bu hususta en dikkat çeken tespit; Osmanlı’da kıyafetlerin “*kültürel ve sosyal konumun sembolü*” olarak kabul edilmesi hususudur.² Her kesimin kendine has bir giyim şekli vardır. Özellikle kadınların giyimi dikkat çekicidir. Bu konuda bir çalışma yapan Bilgen Osmanlı’daki kadın giyimiyle ilgili şu tespitte bulunur: “Türk kadın giyiminde en zengin örnekler Osmanlı döneminde görülmektedir. Bu döneme ait giysiler zengin malzeme ve model özelliklerine sahiptir.”³

Osmanlı dönemindeki giyim-kuşamla alakalı hususiyetlerin bazı

* Manisa Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı Eski Türk Edebiyatı Doktora Programı, kayaokak_2323@hotmail.com

¹ Sıdıka Bilgen (1999). *Osmanlı Dönemi Türk Kadın Giyimi 16.yy-19.yy*. Doktora Tezi, Ankara: Gazi Üni.

² Zofie Uçar (2013). “19. Yüzyıldaki Avrupalı Seyyahların Gözüyle Osmanlı Kıyafetleri Üzerine Bazı Tespitler”. *Modern Türklük Araştırmaları Dergisi*, C. 10, S. 4, s. 27.

³ Sıdıka Bilgen, *age.*, s. 2.

şiiirlere malzeme olduğu görülmektedir. Bu konuda bir çalışma yapan Öztoprak,⁴ divan şiirinde yer alan giyimle alakalı unsurları incelemiş ve şairlerin kıyafetlerle ilgili önemli bilgilere temas ettiğini tespit etmiştir. Yazar, şu tespitinde de divan şiirinin toplumun yapısını aydınlatmadaki fonksiyonuna değinmektedir:

“Divan şiirinde kıyafetin renk, şekil, desen vb. maddî hususiyetlerinin yanında bunların ifade ettikleri manevî anlamlar da ortaya konulmaktadır. Bu yüzden Osmanlı toplumunun duygularını, düşüncelerini tespit edebilmenin yollarından biri divan edebiyatının titizlikle incelenmesinden geçmektedir.”⁵

Öztoprak’ın bu çalışması konuyla alakalı yapılan en kapsamlı yayındır. Bununla birlikte Öztoprak’ın mezkûr çalışmasında gözden kaçırdığı bir konu vardır. İşte bu çalışmayla da bu eksikliğin tamamlanması hedeflenmiştir. Müellif, ilgili makalesinde giyim-kuşam terimleriyle oluşturulmuş müstakil manzumelere dikkat çekmemiştir.

Söz konusu yayından başka divan tahlillerine dair yapılan çalışmalarda da örnekler bulmak mümkündür. Çalışmalar. Bunun dışında bir divanda yer alan giyim kuşam ile ilgili hususların müstakil olarak ele alındığı çalışmalar da mevcuttur.⁶

Bu çalışmada elbise terimlerinin kullanılması suretiyle oluşturulan müstakil manzumelere değinilerek adı geçen kapsamlı çalışmaya bir nevi zeyl yapılacaktır. Öncelikle bu manzumeler tanıtılacak ve son bölümde şiirlerde geçen elbise terimleriyle ilgili açıklamalı bir sözlük verilecektir. Çalışmanın sınırlarını aşmamak adına manzumelerin günümüz Türkçesiyle aktarımı ve şerhi yapılmayacaktır.

Elbise Terimleriyle Yazılmış Manzumeler

Belirli kalıplar üzerine inşa edilen divan şiirinde, hemen her şairin aynı mazmunlar etrafında dönmesi, doğal olarak kelime kadrosunda dar

⁴ Nihat Öztoprak (2010). “Divan Şiirinde Giyim Kuşam Üzerine Bir Deneme”, *Divan Edebiyatı Araştırmaları Dergisi* 4, İstanbul, ss. 103-154.

⁵ Nihat Öztoprak, *agm.*, s. 151.

⁶ Pervin Çapan (2000). “Yahya Bey Divanı’nda Estetik ve Kültürel Bir Değer Olarak Giyim Kuşam ve Renk Unsurları”, *Türk Kültürü İncelemeleri Dergisi*, S. 3, İstanbul, ss. 169-189. H. Dilek Batıslam (2008). “Nedim Divanı’nda Giyim Kuşam ve Süslenmeyle İlgili Unsurlar”, 38. *İCANAS Uluslar Arası Asya ve Kuzey Afrika Çalışmaları Kongresi Bildirileri*, Ankara, ss. 261-282. Eyüp Akman (2008). “Yunus Emre Divanında Giyim-Kuşam”, *1. Uluslararası Yunus Emre Sempozyumu*, Aksaray Üni. Işıl Pınar Özlük (2011). “Edimli Nazmî’nin Türki-i Basit Divanı’nda Giyim Unsurları”, *Sosyal Bilimler*, C. 1, S. 2, ss. 97-113.

bir yapının görülmesine neden olur. Şair, Arapça, Farsça ve Türkçenin verdiği geniş imkânlar dâhilinde kalem oynatsa da belirli kalıpların dışına kolay kolay çıkamaz. Bir beyitte aynı manaya sahip üç, dört kelimenin kullanıldığı çok sık görülür. Böyle kullanımların edebî sanat olarak görülmesi de kelime kadrosunun dar bir yapıda kalmasına sebep olmuştur. Bazı şairler, bu dar kalıpların dışına çıkmak adına bir takım yenilikler peşine düşmüşlerdir. Örneğin bazı şairler sadece musiki,⁷ gemicilik,⁸ denizcilik,⁹ satranç¹⁰ terimlerini, kitap ve şair adlarını kullanmak suretiyle müstakil manzumeler yazmışlardır. Belirli alanlara ait terimlerin kullanılmasıyla oluşturulan müstakil manzumeler divan şiirindeki dil sapmaları olarak da kabul edilebilir. Burada amaç geleneksel yapının dışına çıkmak, sanat gösterisi yapmak ve dikkat çekmektir.

Divan şiirinde elbise terimleriyle de müstakil manzumeler yazılmıştır. Bu manzumelerde her beyitte en az bir giyimle ilgili unsurun kullanıldığı görülür. Bunları kendi içerisinde iki başlık altında toplanabilir:

1. Sadece Bir Elbise Terimi Üzerine İnşa Edilen Manzumeler

Bu bahiste yer alan manzumelerde tek bir unsurun bütün beyitlerde kullanıldığı görülür. Örnek olarak verdiğimiz Taşlıcalı Yahyâ'nın gazelinde, sevgiliye ait bir güzellik unsuru olan dest-mâlî (mendil) bütün beyitlerde görüyoruz. Gazelde asıl maksat sevgilinin tasviridir. Görüleceği üzere her beyitte kırmızı ile ilgili çağrışımlar vardır. Ahmet Paşa da “dest-mâl” kelimesini redif olarak kullanarak sevgiliyi tasvir etmektedir. Bu gazelde de kırmızıyla alakalı unsurların kullanımı dikkat çekmektedir.

Gördüm ol mâhı tutar *ala* boyanmış **dest-mâl**
Sanasın bir *yüre* cem' olmuş şafakda beş hilâl

⁷ Nejat Sefercioğlu (1999). “Divan Şiirinde Mûsikî İle İlgili Unsurların Kullanışı”, *Osmanlı Ansiklopedisi*, C. 9, Yeni Türkiye Yay., ss. 649-668. Mehtap Erdoğan (2010). “Divan Şiirinin Kaynaklarından Musiki İlmi ve Musiki Terimleriyle Yazılmış Bazı Manzumeler”, *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, C. 3, S. 15, Prof. Dr. Turgut Karabey Armağanı, ss. 28-55.

⁸ Andreas Tietze (1951). “16. Asır Türk Şiirinde Gemici Dili; Âgehî Kasidesi ve Tahmisleri”, *Türkiyat Mecmuası* 9, İstanbul, ss. 114-116.

⁹ Yunus Kaplan (2015). “Klasik Türk Şiirinde Denizcilik Terimleriyle Yazılmış Bilinmeyen Şiirler-1”, *Turkish Studies*, Volume 10, Issue 16, ss. 807-826.

¹⁰ İ. Hakkı Aksoyak (2005). “Manastırlı Celâl'in Satranç Terimleri İle Yazdığı Gazeli”, *Türklük Bilimi Araştırmaları*, Niğde, S. 18, ss. 7-16.

Câm-ı billûr oldu gûyâ keff-i dür-pâşı anun
Ana rengîn **destmâl/dür** mey-i hamrâ-misâl

Destmâlinden anun *kana* boyanmışdur eli
Şol dilâver *gibi* kim bin kan ider rûz-ı kitâl

Silmesün *yüzine* ‘uşşâkun bir *avuç* kanını
Destmâlin kılmasun ol gözleri sehhâr al

Yâra ey Yahyâ bu beş beytüm durur dest-i du’â
Al vâlâ **destmâl** oldu ana rengîn hayâl (*Taşlıcalı Yahyâ Divanı*, G.

241)

**

Kılar zülfü mu’attâr **dest-mâli**
Dolar misk ile anber **dest-mâli**

Yanagi terlerin sildikce ol yâr
Gül-âb ile pür eyler **dest-mâli**

Dudagi çeşmesine erse nâ-gâh
Pür olur cûy-i kevser **dest-mâli**

Ne lâ’l olur ki yâ Rab lezzetinden
Dolar kand ile şekker **dest-mâli**

Şifâ umsam kaçan kim leblerinden
Utandıp yüze tutar **dest-mâli**

Anıp dür-dânesin ağlasa Ahmed
Dolar dürr ile gevher **dest-mâli**

Leb-i lâ’lini yâd ettikce Ahmed
Dolar hûn-i cigerle **dest-mâli** (*Ahmed Paşa Divanı*, G. 353)

Taşlıcalı Yahyâ, “dülbend” adlı giyim unsurunu da bir gazelinde işlemektedir. Bu gazel de sevgili eksenli mevzular etrafında dönmektedir. Celîlî de “dülbend” ekseninde sevgiliden söz etmektedir. Yalnızca üçüncü beyitte kelimeyi kullanmayan şair, gazelin genelinde dülbendin sarı olduğunu ifade eder. Celîlî başka bir gazelinde de (G. 76) bütün beyitlerde “ak libâs” kelimesini kullanarak sevgiliyi anlatmaktadır.

Dülbendini düşürdi kazâ ile ol cuvân
Dülbendi *gibi* ayru düşüp eyledüm figân

Sandım ki ârzû idüben âşiyânımı
Bir ak kebûter uçdı ser-i servden hemân

Gûyâ ki gün tolundı irişdi şeb-i visâl
Dülbendi düşdi kâküli görindi nâgehân

Dülbendi nûr gibi yire indi şevk ile
Eflâke çıkıdı döne döne âh-ı ‘âşıkân

Yahyâ düşürmez idi anı âhumuz yeli

Dülbendi kâküline tolaşmasa her zaman (*Taşlıcalı Yahyâ Divanı*, G. 303)

Ol yahûdî dil-rübâ şem‘-i şeb-i deycûrdur
Sarı dülbendi başında berk urur san nûrdur

Vâdî-i Eymen’de âteş şu’lesi dülbendidür
Ümmet-i Mûsîdür ana sîne kûh-ı Tûrdur

Bir anun bigi güzel yok nesl-i İsrâ’îl/de
Âyet-i Tevrîte and içsem ne var ma’zûrdur

Çihre vü dülbend olmuş lâle vü gül-berg-i zerd
Âh kim bâg-ı bahâr-ı hüsnine mağrûrdur

Sanmanız dülbend-i zerd ol şûh bir âyinedür
Görinen san ‘aks-i rû-yı ‘âşık-ı mehcûrdur

Tâk-ı ebrûna niçün ola yakın dülbend-i zerd
Hâne-i hûrşîd[e] burc-ı kavs olmak dûrdur

Sarı dülbendi Celîlî oldı zerrîn levhası

Ak varakdan cism-i pâki nüsha-i ma’ûrdur (*Celîlî Divanı*, G. 115)

Bu tarz manzumelerin yanında bir elbise adının redif olarak kullanıldığı durumlar da vardır. Örneğin 18. asır şairlerinden tarihleriyle meşhur olan Aynî, “fes” redifli dört gazel yazmıştır. (*Aynî Divanı*, G. 95-96-97-98) Yine Rahîmî’nin “pîrâhenün” redifli gazeli (*Kütahyalı Rahîmî Divanı*, G. 158) Yetîmî’nin “kepenek” redifli gazeli (*Yetîmî Divanı*, G. 117) ve Fâzıl’ın “libâs” redifli gazeli (*Fâzıl Divanı*, G. 128) bu kullanıma örnektir.

2. Çeşitli Kıyafet Terimleri Üzerine İnşa Edilen Manzumeler

Bu şekilde yazılan manzumelerde her beyitte en az bir elbiseyle ilgili unsur kullanılır. Böyle şiirlere “libâs-nâme” yahut “elbise-nâme” de denilebilir. Bu manzumelerin bir “tür” olarak algılanıp algılanmaması durumu tartışmalı olabilir. Zira her ne kadar türü belirleyen en önemli kriter “muhteva” olsa da bu konuda bazı tartışmalar mevcuttur.¹¹ Bu tarz

¹¹ Metin Akkuş (2007). *Klasik Türk Şiirinin Anlam Dünyası: Edebî Türler ve Tarzlar*,

manzumelerde esas amaç elbiselerin tarifi olmadığından tür olabilme konusuna ihtiyatla yaklaşıyoruz.

Elbise terimleriyle oluşturulan manzumeler, genellikle “giymek” fiil kökünün redif olarak kullanıldığı şiirlerde daha belirgin bir şekilde görülür. Vecdî'nin “giydüm”, Fehîm'in “geysün”, Hayâlî'nin “geyer” ve Ulvî'nin “geymiş” redifli gazelleri böyle kurgulanmıştır. Vecdî'nin gazeli diğer şairlerden farklı olarak tasavvufî hususiyetleri işlemektedir. Fehîm, gazelinde baharla ilgili konuları işlemekte ve baharın gelişyle tabiatta meydana gelen değişimleri, çeşitli elbiselere bürünmek şeklinde yorumlamıştır.

Libâs-ı ‘aşkumı mülkiyyete bin cânla ben giydüm
Palâs-ı cismi ikrâh itdiler ‘âriyyeten giydüm

Meseldür söylenür dillerde oddan **pîrehendür** ‘aşk
Hevâ-yı ‘aşka düştüm ya’ni oddan **pîrehen** giydüm

Dilâ mecnûn-ı ‘aşkum sanmagıl abdâl-ı ‘uryânım
Büründüm **şâl-ı** şevk-ı yâre şol dem cânâ ten giydüm

Görenler penbe-ı dâgum sanurlar **hırka-pûş** oldum
Ne bilsünler melâmet **cübbesîdür** penbeden giydüm

Giyürdi dest-i kudret darb ile ten **câmesin** Vecdî

Kabâ-yı ıztırâfîdür ne sen giydün ne ben giydüm (*Vecdî Divanı*, G.

10)

**

Nevbahâr oldı çemen **câme-i hadra** geysün
Açılup lâle-i sahrâ yine hârâ geysün

Sünbül olsun yine mestâne perîşan-**destâr**
Ergavân kâmet-i bâlâsına **vâlâ** geysün

‘Andelîbân-ı çemen yine ‘**abâ**-pûş olsun
Şâhid-ı gonca-i gül **hil’at**-i zîbâ geysün

Âhirü’l-emr soyar çünkü **kabâ-yı** cismin
Şu’le devrinde ko pervâneyi **dîbâ** geysün

Zâhidâ ehl-i melâmet bugün olsun ‘uryân
Hulle-ı cenneti sabr eyle ki ferdâ geysün

Erzurum, Fenomen Yay. ss. 11-21. Rıdvan Canım (2012). *Divan Edebiyatında Türler*, Ankara, Grafiker Yay. ss. 7-14.

Der Fehîmâ ki benüm dâg-ı cünûn **tâcumdur**

İdün ibrâm bahâr oldu ki hâlâ geysün (*Fehîm-i Kadîm Divanı*, G. 246)

Hayâlî'nin gazelinde sevgiliyle ilgili mevzular vardır. Esasında tespit ettiğimiz şiirlerin ekseriyetinde sevgili konusu işlenmektedir. Elbise, sevgilinin güzellik unsurlarından biri olarak kabul edildiği için onun giydiği elbiseler de şairlerin üzerinde durduğu bir konu olmuştur. Ulvî hem sevgili hem âşıkla ilgili olarak elbise terimlerini kullanmaktadır. Ayrıca *Ulvî Divanı*'nda yer alan iki gazelde (G. 239; G. 419) elbiseyle ilgili bazı hususlar kullanmıştır. Bu gazeller de sevgili vasfında yazılmıştır:

Bir **libâs-ı** cervi her gün eĝnine gerdûn geyer
Kanlu yaşlardan ve lîkin **dâmenin** pûr-hûn geyer

Yoluna şol hâk olanlar yüzlerin sürsün deyu
Nâz-perverdüm **libâs-ı** şîveyi uzun geyer

Geh **Selimî** sarınur gâhî Süleymânî yürür
Key yaraşur her ne kim geysel 'aceb mevzûn geyer

Merdüm-*i* dîdemdedür dâ'im hayâl-*i* hâl-*i* yâr
Lâ-cerem 'ayyâr olanlar **câme-*i*** şeb-gûn geyer

Bir **libâs-ı** lûtf u sultânîdürür nazm-*i* şerîf
Ey Hayâlî *bu libâsı* sanma kim her dîn geyer (*Hayâlî Bey Divanı*, G. 129)

**

Kabâ-yı 'aşk-ı Şîrîni şu dem kim kûh-ken geymiş
Tutuşmuş lâle-veş *cismi* bir oddan **pîrehen** geymiş

Ser-*i* sad-çâkine jûlîde mûlardan idüp **efser**
Fenâ şehrine Mecnûn şâh olup **tâc-ı** kühen geymiş

Letâfetden kopup cân 'âlem-*i* eczâya düşdükce
Eteksiz yakasız eĝnine bir *eski* beden geymiş

Güzeller *didiler* kim serv-*i* büstân-*i* melâhatdur
Yeşil **atlasdan** o dilber bu gün bir *sîm*-ten geymiş

Ağarmış pîr-*i* aşk olmuş cihândan çekmiş el gördüm
Sülûk itmiş bekâ mülkine 'Ulvî bir **kefen** geymiş (*Ulvî Divanı*, G. 249)

Elbise terimleriyle yazılmış diğer gazel örnekleri şunlardır:

Çevreme tasvî-i şühin ol perî **nakş** ideli
Âh kim *bu* 'âşık-ı dil-dâdesin *itdi* deli

Sûzen-i nâzı ciger deldi pesend *itdi* dili
Vaz' idince **desmâl-i** sîneme penbe eli

Hâm **ipek**den sînesi **dülbend-i** ahmer 'ârızı
Sırma saçlı hoş revîşli **rişte-i** cândır beli

Kesdi **mikrâz-ı** nigh sabr *u emân u tâkatim*
İbrîşim-âsâ tolaşdı cânıma zülfi teli

Rahmet okur Kays'a ben rüsvâ-yı 'âmı fehm iden
Böyle lâzım 'Ayniyâ erbâb-ı 'aşkın a'kali (*Aynî Divanı*, G. 220)

**

Olma dilâ 'âşık-ı dil-dâde sakın her güzele
'Âşık olan mâ'il olur bir perî-*peyker* güzele

Pîreheni bükme kenâr ince **harîr** ola dahi
Gömlük işin penbe itsem nola server güzele

Sırmalı uçurlar ile çakşırı şâliden ola
Pişe-ger üstü işi bir mest-i **pâ-pûş** vir güzele

İçliği dülbend ola hem iç kuşağı la'l-i güher
Hind işi bel **dârkesim** bir iki 'anter güzele

Nâr çiçeği kaftan ola câm göbegi bir düğ[ü]me
'Ankaravî cübbe-i şâl kâmeti 'ar'ar güzele

Şâlı benefş tûtî yeşil çevka benefş rengi şeker
Zerdûh ıslâh **peçe** körük almalı ister güzele

Başta bir kırmızı **fes** üstüne bûsunda **kâvuk**
Çamemgi bir kârış ola **bendi sarık** sar güzele

Böyle kerem eylesem ey Feyzî nolur dil-berime
Va'd ile eksilmez imiş vârunı gel vir güzele (*Feyzî Divanı*, s. 550)

**

Ol **kabâ-yı** sebzgûn ile yaraşur kâmetün
Hızrsın hadrâ gerek iy serv-kâmet **hil'atün**

Âsumânî câmen üzre **hil'at-i hamrânı** gey
Tâ ki zeyn ola gül ü nîlûfer ile kâmetün

Bu libâs-ı âsumânile görünsen bir gice
Mâh-ı ‘âlem-tâb sanur kim görürse sûretün

Mâh-ı gerdûn reşkden oldı nizâr u zerd ü zâr
Nîlgûn hil’atle tâ tutdı cihâmı şöhetün

Tâ kabâ-yı âsumânile görindün meh gibi
Rûşen oldı k’âfitâb-ı âsumândur tal’atün

Bunca gün-â-gün libâs ile gül-i sad-bergveş
Allah Allah kim ne hoş zeyn oldı hüsn ü behcetün

Hâk-i kûyundan Celîlî kaddine hil’at yapar
Tâ ide miskin du’â-yı ‘izz ü câh-ı devletün (*Celîlî Divanı*, G. 201)

Bu konuda yazılmış en dikkat çekice manzume 18. asır şairlerinden Yüsrî’nin “*Esmâ-i Libâsı Müştemil*” başlıklı 57 beyitten müteşekkil kasidesidir. Bu kaside, Köprülü-zâde Esad Paşa için yazılmıştır. Şair, hayatı hakkında malumatın az olduğu şairlerimizdendir. Divanında yer alan beş kasidesine baktığımız zaman onun farklı bir şair olduğunu görüyoruz. Yüsrî, belirli kelimelerle manzumeler yazmayı seven bir şairdir. Onun 36 beyitlik bir kasidesi, kendisinin başlığa düşürdüğü şerhe (Cinâs-ı Durûbı Müştemil Kasîde-i Nâ-Şinîde) göre “görülmemiş” bir kasidedir. Şair, kasidenin her beytinde pekiştirme sıfatlarını kullanmıştır. (büsbütün, tastamam gibi...) Dil özellikleri açısından ilginç olan bu kaside dışında şairin her beytinde kitapla ilgili terimleri kullandığı bir na’tı bulunmaktadır. Divanındaki elbise terimleriyle oluşturulmuş kasidede o devirde görülen 54 elbise adı yer almaktadır. Kasidenin yazma nüshalarında elbise adlarının altının çizilmiş olduğu, eseri tez olarak çalışan araştırmacı tarafından ifade edilmektedir.¹² Kasidede pek çok vezin aksaklıkları göze çarpar.

Esmâ-ı Libâsı Müştemil Kaside

Gûş tut hâme-i zînet-dih-i endâmı beyân
Nazm-ı esmâ-i libâs itse gerek cilve-künân

Dest-mâl nigeş-i âz-ı **arak-cînin** iken
Çemen-i gülşen-i âmâlim olur *mi* reyyân

Tâ-benâ-gûşe yetişdi hatt-ı nev-hîzi dahi
İtdi mahsûr-ı bilâd-ı **fesi** hayl-ı ‘urbân

¹² *Yüsrî Divanı*, Haz: Ashlhan Yıldız Acar, Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üni. 2001, s. 17.

‘Aşk-ı la’lünle satar erliği halka **sûfi**
Dik bâ-**tâc**-ı horûs oldığım eyler iz’ân
Suhtegânın savurur başına her gâh gül-i **âh**
Yâsemem-rîz olur lâlelere bâd-ı hazân
Âfitâbe irişür zerre mücerredlik ile
Sen de terk eyle **fenâyı** k’ola vuslat âsân
Ne ‘aceb gerdeni bağlansa kedû-yı bezmin
Çün **gül-efser** urulur başını dik dutsa hısân
Zabt ider hûş-ı hezârı gül-i bağın **bendi**
Kul ider ehl-i hevâyı belî rûy-ı handân
Sevenin sen kulu ol sevmeyenin **hünkârı**
Müre bir kelle şeker mâra görün gürz-i girân
Ru’yet-i hâcibi hâcet mi sıyam-ı hecre
Tutalım eyledi pinhân **hilâli** ramazân
Düşürür turesin ebrûları pîç ü tâba
Köse mebhâsde Ebu’l-lihye yı eyler ta’bân
Her atışde¹³ aluruz **ses-geri** menzil-gehde
Azmâyış ise garaz işte hadeng işte kemân
Olsa **cûdi** demi tûfân-ı kerem tag-ı dilim
Fülk-i¹⁴ maksûdı komaz vuslata mevc-i hicrân
Küştegânın çoğı **mermer** sarınur makberede
Başı pekliğini dildârının eyler i’lân
Kâ’im-i hâne-geh-i kâ’id-i mey-hâne velî
Günc-i mescidde alur uyhuyı zerrâk-ı zemân
Çün hezârân nukûd-ı dile oldun mâlik
Beni **gömlek** yerine hâkle ey hâce âmân
Pîjen-i¹⁵ ‘aklı zebûn eyledi seher-nigehin
Râh-ı zenlikde ise ‘**anteri** geçdi müjgân
Sâkiyâ gel **kapame kutnî**-i fem-i mînâya
Eyleme dide-i sahbâ-keşi gör dü cihân

¹³ Orijinal yazımında “âteşde” şeklindedir.

¹⁴ Orijinal yazımında “felek” şeklindedir.

¹⁵ Orijinal yazımında “pîzen” şeklindedir.

Hâl'den **sâde** ider nakş-ı musavver ruhunu
Bî-nükat nâmeyi dâhi güzel okur yârân
Günc-i çeşminde ider gamze-i tâtârına yer
Niçe **mürzâyı** bucaga sokar ol hân-ı zemân
Hiç **burûc** çekilür mi ayâ hokka dehen
Ne devâ mâ'il-i ma'cûn-ı lebün ağlaya kan
Benedürse nola jengârı **taraklı sâle**
Her gören şâne-i meşşâtayı zülünde 'ıyân
Eblek¹⁶-i çarha süvâr olsa da kalbi **alaca**
Yine menzil alamaz itse ne denlü cevelân
İdemez sarf-ı nigh eşkle **çeşm-i bülbül**
Şebnem-i çarhla gülşende gülün işi **tuman**
Peşmi koymaz 'acabâ derzi bizim câmemiz
Yâdeli gördi giribânına döndi dâmân
Dilde tasvîr ideli zâtını Bihzâd-ı hayâl
O tepe dârı benim başıma teng oldu cihân
Gark olur ol mehi âgûşa çeken **ten nûra**
Sanma bihûde 'arak-rîz olur ehl-i devrân
Nil-i mazmûne cerîm oldu ise tab'-ı selîm
Hâme **sandâl** ana bârik-i hayâl oldu lebân
Ay sanem ma'bed-i islâm-ı **derâvı** neyler
Ne belâ idi bizim başımıza bu efgân
Kuşağı sayd idemez şîr-i ner-i ser-mestî
Bizi zâhid diline **tolama** eyle ihsân
O *mehe* hâle-i âgûş-ı **kemer-bend** yeter
Şâmdan neyler ider 'azm-i reh-i Hindistân
Nağme-i **kürdiyye** çevrir be usûl evfer¹⁷
Eylesem eşk-i pür-efşân ile âhenk-i figân
Uçdı hattıyla **yeleklendi** hadeng-i hüsnî
Kâmetim kabza-i cevrende dahi şekl-i kemân

¹⁶ Orijinal yazımında "ablak" şeklindedir.

¹⁷ Bu mısradaki vezin problemlidir.

Nîm-ten kaldı meh-*i* nev gibi çarh-*t* gamda
Şimdi hasret-keş-i ebrûların ey mihr-i cihân

Binîş eyler kavî ile câm eger düzd-i elem
Olsa gâret-fiken-*i* şeh-*r*-i derûn-*t* mestân

Eylesen Külbe-i ahzânıma teşrîf eger
Sarılırdum **kapuda** pâyına ey serv-i revân

Biz bu **ser-haddi** nice bekleyelim sultânım
Kalmadı kal'a-i tâkatde mühimmât-ı tûvân

Zîver-*i* bâr u ber olsaydı dirah-*t*-ı ecvef
Kerr ü **ferrâca** bu vâdîde olurdu şâyân

Eylese şemm ile **semmûre** eser ef'îden
Kâkülünden hatt-ı nev-hîzi bulur mıydı amân

Mey-keşin paçe **kafasında** komaz derd-i humâr
Düşse ayaga no'la gam-keş-i la'l-*i* cânân

Zer devâ-yı maraz-*t* fakr idigin fehm eyler
Yüz kızardır kerem erbâbına cerrâr-ı zemân

Lebi zevkiyle olan eşk-i terin¹⁸ neşvesini
Benzedürdük 'arakı bâdeye **karsak** ne zemân

Hande kavk-*t* çemenistân-ı hatâdır **nâfe**
Zülf-i pür-çînine teşbîh iden eyler 'isyân

Sunasın câbe müdâmâne revâ câmı bize
İtmedi Cem dahi *bu* hürmeti ey pîr-i mugan

Ma' ilim bir **tonu** 'âlata *ele* girmez ise
Yine sâkî mey-i gülgünuna kalur meydân

Bag-ı hüsnün giderek bâd-ı hazâmıda eser
Sen bu **terlikle** mi kalsan gerek ey gonce-dehân

İçelim bâdeyi **çaksîr-i** jeyâna dönelim
Yaralım Zühre-i sevr-*i* feleğî na're-zenân

Cizme pergâr-sıfat ey dil-i pûyân-ı kenâr
Vasat-*t* da'ire-*i* vefk olur kutba mekân

Yüsriyâ çün der-*i* sandûka-*i* tab'î açdım
Alabil^{diği} kadar elbise alsun yârân

¹⁸ Orijinal yazımında "eşk-i terk-i" şeklindedir.

İtmedimse nola tatvîl-i kelâma ragbet
Çün **kubûr yanlısın** ister söziñ ebnâ-yı zemân

Bogça bogça tuhaf-ı tesliye ‘arz eyleyelim
Şâhid-i sem‘-i veliyyu’n-ni‘amîye her ân

Ya‘ni ol müddesir-i **hil’at**-ı zîbâ-y-şekîb
Râzi-i kısmet-i takdîr-i cenâb-ı mennân

Köprü/ü-zâde yegâne güher Es‘ad Paşa
Lâbis-i **çar** gayb-ı şâh-i mülk-i ‘irfân

Sıkça her cend anı tengî-i **kabâ**-yı şiddet
Vüs‘at-i sabrı ider ol kadar ihsân Sübhân

Bu kabâ niçe şehânın bedenini kuçmuşdur
Fürce-i şiddet ile vâsıl olur âdem olan

Düşmeziz dâ‘iye-i elbiseye bu demde
Seng-i hârâ-veş ölürsük de yolunda ‘üryân

Vâsıl-ı sâhil-i âmâlî ider fülk-i dilin

Lâ-cerem iskele-i Resmoda timur koparan (*Yüsri Divanı*, K. 4)

Yapılan divan taramaları neticesinde 18. asır şairlerinden Belîğ’e ait orijinal sayılabilecek bir tesdis tespit edilmiştir. 9 bentten oluşan bu manzumenin başlığında “hayyât-nâme” ibaresi yer almaktadır. Şiirin bütününde terzilikle alakalı terimler kullanılmıştır. Terzilik ile ilgili terimlerin kullanılarak şiirler yazılması, divan şiirinde az da olsa görülmektedir. Ancak müstakil bir şekilde en belirgin örneği *Belîğ Divanı*’nda yer almaktadır. Daha fazla örneğinin derlenmesiyle tür literatürüne girebilecek mahiyette olan hayyât-nâme, içerisinde doğal olarak elbiseyle ilgili hususları da ihtiva etmektedir:

Hayyât-nâme-i Dil-dûz Tesdis

-1-

Subh-dem bir büt-i **terzî** beçe-i şîrînkâr
Gümüş-**endâze** gibi kadd ile kıldı refât
Kâle-i hüsnün idüp **zîb**-i dükân u bâzâr
Rub’a dek tutdı ruhun zülf-i girihgîrde-i yâr
Gamze **mukrâz**-ı belâ **sûzen**-i müjgân hûn-bâr
Kâle-i râzımı açınca **kesüp biçdi** nigâr

-2-

İğneden ipliğe dek hâl-i dili yâre didik
Çâkî-i pîreheninden bedeni gördüm ilik
Düğme öksüzcedür eylerse dahi ser-keşlik
Yakasm divşirtüp ol âfeti sıkma dibelik

Uydırırsa pîşine vusla-i yârı ağyâr
Sonra yanunda **dikiş** tutmaz o **ipsiz** mekkâr
-3-

Hayli **şalvarlı** şinâverdür o ebrûsı kemân
Tîr-i nezzare-i dil-dûza **yelekdür** müjgân
Câme-i hüsn ana boyınca **biçilmiş kaftân**
Nîm-ten sıkma gümüş sînesi dâ'im 'uryân
Gözün aç **sâde** nigâh eyle nigâra zinhâr
Kapama ferce bulursa **binîş** eyler ağyâr
-4-

Mest-i mey şöyle ki **çakşur** gibi evvel meh-rû
Olmış âvîze miyân üzre **bir arşun** gîsû
İç tonundan kocınurken o şîrîn ü zânû
Mû-miyâna **tolama** kolunu yazukdur bu
Sıkma entârî gibi penbedür endâm-ı nigâr
Çekemez sıkletünü belki tegeller dil-dâr
-5-

Teng-i vaslı yanılıp **çözme** çıkar hicrânı
Bâr olur hâtıra kim sonra **şeritler** anı
Hele zûr eyleme yap yap kurulur **kaytanı**
İbrişim olsa dahi turra-i müşg-efşânı
Lâyık oldur o mehün hatt-ı şû'â-ı enzâr
Ola **kerrâkesinün** şemsesine **rişte-i** târ
-6-

Cübbeyi böyle kavuşdurma gel ey sîmîn-ber
Sırmalı fermelegi çâk-i kabâdan göster
Dahî **yırtup dikemez** başlı başına dil-ber
Tîz tut üste bu **kürdiyye** Hüseyinî ister
Çırpıdan çıkmaz ise ana **ip** eyler sana yâr
Şûr-ı 'aşk 'âleminün kârı degüldür hencâr
-7-

Yâra ma'hûd **iki tonluk çuka** var âmâde
Sûfî bir hırka vü destâr ile olmaz sâde
Müşteri böyle **kumaşı** bulamaz dünyâda
Sandal olmaz ana nisbet bilâ kûz **dîbâda**
Penbe atlas gibi ülkerli o rengîn ruhsâr
Söyle zâhid zenebüm gördün ise böyle nigâr
-8-

İşleri cümle **kubûr yünlü lübâde** ber-dûş
Her 'abâ-pûşa **nemed** giydirür ol hârâ-pûş
Dest-gâhında bize iş kesiyor işve-fürûş
Nakd-i can vir ki bu esnâda satılmaz **kontoş**

Nesyeyi levhine tebâşir ile yazdıkça o yâr

Rûy-ı mûyum **ütüler** âteş-i gayret nâ-çâr

-9-

Zedeler cismümi **yüksük** gibi **süzen-bâzum**

Almaz üstine **hatayı** yine ol tannâzum

Hil'at ister beni püskürme şeh-i mümtâzum

Dün Belîğ açdum o cânâna metâ'-ı râzum

Anı tahmin ile **ölçüp biçerek** âhir-i kâr

Gördi kim çıkmadı san'atla tegellendi o yâr (*Belîğ Divanı*, s. 406-409)

Manzumelerde Yer Alan Elbise ve Elbiseyle Alakalı Terimler

Manzumelerde geçen elbise ve giyimle ilgili hususiyetleri bilmeden bu metinleri anlayabilmek imkânsızdır. Bu nedenle açıklamalı bir sözlüğün varlığına ihtiyaç vardır. Aşağıda alfabetik sıraya uygun olarak böyle bir açıklamalı sözlük hazırlamaya çalışılmıştır. Madde başları, yukarıdaki manzumelerde yer alan siyah punto ile vurgulanan elbise ve onunla ilgili hususlardır:

‘**Ankaravî**: Kaynaklarda Ankara Şâlîsi şeklinde yer almaktadır. Bir kumaş türüdür.¹⁹ Osmanlı’da dokunan kumaşlara ülke, kişi malzeme ve tekniğine göre isim verilmiştir. Kumaşlar dokunduğu ülkeye göre; Halep kumaşı, Bursa kumaşı, Şam kumaşı, Musul kumaşı gibi isimler almıştır. Kumaşın adı ile dokunduğu yerin beraber kullanılmasına göre; Bursa Kadifesi, Üsküdar Çatması, Ankara Sofu, Bilecik Çatması gibi isimlendirilmiştir.²⁰

‘**Anteri**: Arapça bu kelime dilimize entari olarak geçmiştir. Tek parçadan oluşan kadın giysisi anlamındadır. Kaynaklara göre Osmanlı’da erkekler de entari giymekteydi. Geleneksel kıyafet tarzının bir uzantısı olarak, İstanbul’da kadın erkek kıyafeti genelde ana hatlarıyla aynı olup fark kullanılan aksesuar, kesim şekli ve başlıktadır.²¹ Entariler genellikle uzun, bol kollu, yere kadar uzun, önden açık ve hakim yakalıdır.²²

‘**Arak-cîn**: Kenarlarının ve içinin ter ile yağlanıp kirlenmemesi için

¹⁹ Yasemin Gümrükçüoğlu Masaracı (2015). “İstanbul Çatma ve Selimiyeleri”, *Antik Çağ’dan 21. Yüzyıla Büyük İstanbul Tarihi, Toplum*, (Editör: Arif Bilgin) C. 4, s. 250.

²⁰ Sıdika Bilgen, *age.*, s. 28.

²¹ Betül İşpirli Argıt (2015). “Osmanlı İstanbul’unda Giyim Kuşam”, *Antik Çağ’dan 21. Yüzyıla Büyük İstanbul Tarihi, Toplum*, (Editör: Arif Bilgin) C. 4, s. 240.

²² Sıdika Bilgen, *age.*, s. 38.

külâh veya kavuğun altına giyilen takkenin adıdır.²³ TDK Derleme Sözlüğü'nde *bereye benzeyen, şapka içine veya yalnız olarak giyilen takke* şeklinde yer almaktadır.

‘**Abâ:** Sözlükte yünün dövülmesiyle yapılan kalın ve kaba kumaş ve bu kumaştan yapılmış yakasız ve uzun üstlük olarak geçer. Aba, desensiz düz bir kumaştır.²⁴ Servet sahibi kibar kimseler nazarında aba giymek, yoksulluk alameti sayılır idi. Bu kumaş ve esvab adına bağlı halk deyimleri vardır, «Abayı yakmak» tabiri âşık olmak, bir güzeli sevmek anlamında hala kullanılır.²⁵

Âfitâbe: Hakkında bir bilgi bulunamamıştır. Yüsrî'nin kasidesinde elbise terimi olarak belirtilmiştir. Bize göre bu, bir çeşit kumaşın adıdır.

Alaca: Genellikle kırmızı zemin üzerinde olan sarı çubuklu bir pamuklu kumaştır; ipeklisi de dokunmuştur, *pamuklu alaca* ve *ipekli alaca* diye ayrılırlar.²⁶ Bu kumaş Osmanlı dokuma sanayinin en çok ürettiği kumaşlardan biridir. Genelde renkli pamuklu iplikle dokunan alacalar, eskiden iç giyimde teftişte ve çeşitli ihtiyaçlarda kullanılmıştır.²⁷

Arşun: Altın, gümüş ve ipekle dokunan bir çeşit kumaştır.²⁸ Altın ve gümüşün fazla harcanmaması için, dönemin padişahlarınca kimi zaman yasaklanmış bir kumaştır.²⁹

Atlas: (Saten) İnce ipekten dokunmuş düz renkli bir kumaş adıdır.³⁰ Atlas, ipeğin parlaklığını en iyi şekilde yansıtan dokuma ve kumaş türüdür. Pahalı, dayanıklı ve parlak olmasından dolayı saray mensuplarınca daha çok benimsenmiş olan bu kumaş türü; bayrak, sancak, yorgan yüzü, perde, bohça, para kesesi, kürk astarı, kaftan, şalvar, entari eşya ve elbiselerin yapımında kullanılmıştır. Osmanlı sarayında kışın çok giyildiği için saray dilinde kış mevsimine *atlas mevsimi* denilmiştir. Atkı ve çözüğü ipekten olan atlas, İslam fihhine göre erkek kıyafetlerinde haram olduğu için, pamukla karıştırılarak kullanılmıştır.³¹

²³ Reşat Ekrem Koçu (1967). *Türk Giyim Kuşam ve Süslenme Sözlüğü*, Başnur Matbaası, Ankara, s. 13.

²⁴ Sıdıka Bilgen, *age.*, s. 29.

²⁵ Reşat Ekrem Koçu, *age.*, s. 7.

²⁶ Reşat Ekrem Koçu, *age.*, s. 10.

²⁷ Fikri Salman (2010). “Türk Kumaş Sanatında Görülen Geleneksel Kumaş Çeşitlerimiz”, *Sanat Dergisi*, S. 6, ss. 17-18.

²⁸ Mine Esiner Özen (1981). “Türkçe’de Kumaş Adları”, *Tarih Dergisi*, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yay. Sayı: 33, İstanbul. s. 302.

²⁹ Fikri Salman, *agm.*, s. 19.

³⁰ Sıdıka Bilgen, *age.*, s. 31.

³¹ Fikri Salman, *agm.*, s. 19.

Bend: Bir kumaş çeşidinin adıdır.

Bendi: Bir kumaş çeşidinin adıdır. Aynı zamanda “bandi” şeklinde de kadınların giydikleri ayakkabı manasına gelmektedir.

Biniş: Biniş şeklinde de geçmektedir.³² TDK Tarih Terimleri Sözlüğü; *yüksek aşamalı bilgilerin ve yeniçeri subaylarının giydikleri üstlük şeklinde tanımlarken TDK Tarama Sözlüğü’nde; eskiden ulemanın cübbe üzerine giyindiği bedeni ve kolları geniş üstlük şeklinde geçmektedir.*

Burûc: Yüsri’nin belirttiği bu terim hakkında kaynaklarda bir veri bulunamamıştır. Bize göre; halkın kullandığı bir çeşit giysidir.

Câme: Elbise

Câme-i hadra: Yeşil elbise

Cûdî: Yüsri’nin belirttiği bu terim hakkında kaynaklarda bir veri bulunamamıştır. Bize göre; halkın kullandığı bir çeşit giysidir.

Cübbe: En üste giyilen geniş ve bol elbisedir.³³ Âlimlerin ve ulemanın giydiği uzun ve düğmesiz olan bu elbise TDK Derleme Sözlüğü’nde; *kadınların sokak arasında giydikleri eteklik şeklinde yer almaktadır.*

Çâkî-i Pîrehan: Gömlek yırtmacı

Çakşır: TDK Sözlüğü’ne göre; Paça bölümü diz üstünde veya diz altında kalan bir tür erkek şalvardır. Eskişehir yöresinde; siyah dokuma bezden yapılan, mantoyu andıran bir kadın giysisi olarak bilinir. Çakşır iki çeşittir ve her iki çeşidi de buluş çağından başlayarak yaşları kırk beşin altında genç erkekler ve bilhassa koşarlı hizmet erleri, asker ocaklarında nefەرler, çavuşlar, resmi dairelerde muhtelif isimler taşıyan hademeler, kavaslar, rical ve kibar dairelerinde de yine hizmet çeşitlerine göre türlü isimleri olan uşaklar tarafından giyilmiştir.³⁴

Çeşm-i Bülbül: Değerli bir kumaş adıdır. Ayrıca TDK Güzel Sanatlar Terimleri Sözlüğü’nde; camdan yapılmış, üzeri sarmal süsler ve çiçek örgeleri ile bezenmiş bir çeşit sürahi anlamı da vardır.

Çizme: Çekme olarak da bilinir. Ayağı bacak ile beraber örten, koruyan ayakkabı, koncu baldıra, hatta diz kapağına kadar çıkan uzun

³² Reşat Ekrem Koçu, *age.*, s. 39.

³³ Reşat Ekrem Koçu, *age.*, s. 57.

³⁴ Reşat Ekrem Koçu, *age.*, s. 59.

konçlu ayakkabıdır.³⁵

Çözme: Çözümlü olarak ipekten veya pamuktan yapılmış sopalı bir çeşit Türk dokumasıdır.³⁶

Çuka: Çözümlü ve atkısı tek kat yün ipliğinden, genellikle dimi ya da bezayağı örgüyle oldukça sık dokunmuş kalın bir kumaş türüdür.³⁷ Bilhassa asker giyiminde kullanılırdı, bunu dokuyanlara da “çulha” denir.³⁸ Çukadan kadınlara kışlık ferace kesilmiştir; fakat çuha asıl erkek esvablarında kullanılmıştır.³⁹

Dâmen: Etek

Derâyî: Dârâyı olarak da bilinir. İran’dan ithal edilmiştir. Çeşitli renkler üzerine kalın bir eski kumaşın adıdır. Şam’da dokunan benzerlerine Şam derâyisi, bir diğer çeşidine de püladi derâyî denir.⁴⁰ Gümüş ve altın sırma tellerle dokunmuş bir cins ipekli kumaştır.⁴¹

Destâr: Resmî kayıtlarda astara verilen addır.⁴² Kavuk, külâh, fesin etrafına sarılan sarık; sarığın aydınlar ağzındaki adıdır. Padişah sarıklarına da *Destar-ı Hümayun* denilirdi. Mevkie mesleğe göre çeşitli şekilde sarık sarmak bir hüner, adeta ihtisas işi idi. Örneğin Kafesî bir destarı sarmak saatlerce süren bir iş idi. Padişah sarayında Enderun ağaları içinde sarıkçı ağalar vardı.⁴³

Dest-mâl: El silecek şey, elbezi, yağlık, peşkir anlamındadır. Eski toplum hayatında sevgililere hediye olarak gönderilen eşyalardan biridir.⁴⁴

Dîbâ: Motif atkılarında kılaptan, sırma, sim gibi altın ve gümüş iplikler kullanılarak dokunmuş ipekli veya kadife bir kumaştır. Ağır bir ipekli kumaş olan dibanın ilk kez Uzak Doğu ve Orta Asya’da dokunduğu sanılmaktadır. Yazılı kaynaklar Göktürk, Uygur ve Hazar Türklerinde bu kumaşın önemli bir yeri olduğunu ve çok kullanıldığını göstermektedir. Tarihi kaynaklarda Selçuklu sultanı Alaaddin Keykubad’ın, Osman Bey’e gönderdiği armağanlar arasında Diba-i rûmî

³⁵ Reşat Ekrem Koçu, *age.*, s. 77.

³⁶ Mine Esiner Özen, *agm.*, s. 309.

³⁷ Fikri Salman, *agm.*, s. 24.

³⁸ Mine Esiner Özen, *agm.*, s. 309.

³⁹ Reşat Ekrem Koçu, *age.*, s. 82.

⁴⁰ Reşat Ekrem Koçu, *age.*, s. 86.

⁴¹ Mine Esiner Özen, *agm.*, s. 310.

⁴² Mine Esiner Özen, *agm.*, s. 310.

⁴³ Reşat Ekrem Koçu, *age.*, s. 88.

⁴⁴ Reşat Ekrem Koçu, *age.*, s. 88-89.

adlı bir kumaşın da yer aldığı görülür.⁴⁵

Düğme: Eski Türk giyim kuşamında gördüğü işten başka esvabın süsleri arasında yer alırdı. Tarihimizde servet ve kudreti temsil eden kimselerin elbise düğmeleri yakut, elmas ve zümrütlerden yapılmıştır.⁴⁶

Dülbend: (Tülbend) Kelimenin aslı “gönül bağlayan” manasına “dil-bend”den gelir. İnce pamuk ipliğinden dokunmuş, gayet yumuşak, beyaz ve ince bir kumaştır.⁴⁷ Dülbend; tül, başa ve boyuna bağlanan ince beyaz kumaştır. Değirmi kesilen parçaları üzerine yazma usulü ile nakışlar basılarak kadınlara baş yemenileri ve namaz bezleri yapılmıştır.⁴⁸ Evliya Çelebi dülbendci esnafı hakkında; «Pirleri Peygamberimizdir, kendileri de bir zamanlar beyaz destar sarmışlardır» demiştir.⁴⁹

Efser: bkz. Tac

Endâze: Ölçü, Arşının bez basma vs. ölçmeye mahsus küçük cinsidir.

Etek: bkz. Dâmen

Fenâyî: Yüsrî'nin ifade ettiği bu terim hakkında kaynaklarda bilgi bulunamamıştır. Halkın kullandığı bir giysi veya bir kumaş türü olduğunu düşünülebilir.

Ferrâca: Ferâce şeklinde de kullanılır. Erkek ve kadınların kullandıkları ayrı feraceler vardır. İlimiye ricalinin resmi günlerde giydikleri sırma işlemeli üstlüğe de ferace denilirdi. Erkek feracelerinin kolları kısa, yakası geniş ve devrik olurdu. Kadınlar çarşaftan önce tesettür için bu üstlüğü giyerdi. Bu sokak elbisesi mantoya benzer ancak ondan farklı olarak geniş yakası yoktur.⁵⁰ III. Ahmed devrinde kadınların koyu renk ferace giymeleri, yakaların uzun olmaması, ince yaşmak kullanmaları ve peçe takmaları talep edilir.⁵¹ Abdülhamid, çarşafi onayladığı zaman feraceyi yasaklamıştır.⁵²

Fes: Fas diyarında icat edilmiş olup II. Mahmud devrinde Osmanlı'da erkekler için kabul edilmiş ve resmiyete bürünmüş kırmızı

⁴⁵ Fikri Salman, *agm.*, s. 28.

⁴⁶ Reşat Ekrem Koçu, *age.*, s. 98.

⁴⁷ Fikri Salman, *agm.*, s. 40.

⁴⁸ Mine Esiner Özen, *agm.*, s. 312.

⁴⁹ Reşat Ekrem Koçu, *age.*, s. 98.

⁵⁰ Reşat Ekrem Koçu, *age.*, s. 107-108.

⁵¹ Yasemin Gümrukçüoğlu Masaracı, *agm.*, s. 250.

⁵² Füsun Bayer (2010). *Osmanlı Kadınının Giyim Kuşamı*, Yüksek Lisans Tezi, Erciyes Üni. Kayseri, s. 73.

renkli serpuşun adıdır.⁵³ Fesin kabulünden sonra ihtiyaç nedeniyle pek çok “feshane” açılmıştır. Fesin uygun görülmesine halk ve çeşitli kesimler muhalefet etmişti. Muhtelif kesimlerin fese ise “Frenk başlığı” diyerek tepkilerini dile getirmeleri, buna karşı bir hoşnutsuzluğu göstermektedir. Ancak 1829 sonrasında fes, Osmanlı ruhunu yansıtan ortak bir sembol hâline gelmiştir.⁵⁴ Kadın başında fesin 16. yüzyılda çok yaygın bir serpuş olduğu görülür. Müslüman Türk kadınının günlük hayatının tuvaletinde başını hotozdan çok tepelikler, inciler, elmaslarla bezenmiş, altın tellerle işlenmiş fesler süslemiştir.⁵⁵ Fes, 1925 yılında yasaklanmıştır.

Fürce: (Ferce) bkz. Ferrâca

Gömlek: Doğrusu gönlek'tir. Gön; deri, ten demektir, gönlek, çıplak tene giyilen şey demektir; erkek gömleklerinin eteği dizden yukarda kalır ve belden aşağı iç donunun içine sokulur; kadın gömlekleri ayak bileklerine kadar uzun olur, ama aslında bu çamaşır bedeninin üst kısmını örter.⁵⁶

Gül-efser: Yüsrî'nin ifade ettiği bu terim hakkında kaynaklarda bilgi bulunamamıştır. Halkın kullandığı bir giysi veya bir kumaş türü olduğunu düşünüyoruz.

Gül-i âh: TDK Derleme Sözlüğü'ne göre ah; kadınların başlarına örttükləri beyaz tülbent. Ağ, şalvarın topuklara kadar sarkan apış arası kısmıdır.

Harîr: İpek, ipekli kumaş.⁵⁷ Harir, aynı zamanda ipekten yapılan bir cins kâğıdın da adıdır.⁵⁸

Hata: Kaynaklarda hatayı şeklinde de görülür. İpek ve kılaptanla dokunmuş sert bir kumaş türüdür.⁵⁹ Zemini siyah ve sırmadandır.⁶⁰ Sade hatayı, telli hatayı, nevezuhur hatayı diye çeşitleri vardır.⁶¹

Hırka: Dervişlerin giydikleri üstlük, cübbenin altına veya gecelik

⁵³ Reşat Ekrem Koçu, *age.*, s. 113-114.

⁵⁴ Yasemin Gümrtükçüoğlu Masaracı, *agm.*, s. 256-261.

⁵⁵ Reşat Ekrem Koçu, *age.*, s. 116.

⁵⁶ Reşat Ekrem Koçu, *age.*, s. 125.

⁵⁷ Mine Esiner Özen, *agm.*, s. 316.

⁵⁸ Nihat Öztoprak (2010). “Divan Şiirinde Giyim Kuşam Üzerine Bir Deneme”, *Divan Edebiyatı Araştırmaları Dergisi 4*, İstanbul, s. 111.

⁵⁹ Fikri Salman, *agm.*, s. 30.

⁶⁰ Mine Esiner Özen, *agm.*, s. 316.

⁶¹ Mehmet Zeki Pakalın (1983). *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü I-III*, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul, s. 764.

entarisı üstüne giyilen dize kadar yahut daha kısa pamuklu elbisedir.⁶² Derviş elbisesi olduğu için hikmeti, kanaati ve tevazuu simgeler.

Hil'at: Hükümdarlar ve vezirler tarafından birine hürmet ve mükâfat yerine giydirilen kaftandır. İslam öncesi dönemlere kadar uzanan bir uygulama olan hilat giydirme, hiyerarşide üst statü sahibi tarafından daha düşük statüdeki kişilere hizmetlerini ödüllendirmek amacıyla yapılırdı.⁶³ Osmanlı Devletinde padişahlar ve vezirler tarafından hilat giydirme geleneğinin ne zaman başladığı bilinmemektedir. 15. asrın ortasında başladığı düşünülmektedir. 1826 yılında II. Mahmud tarafından ortadan kaldırılmıştır.⁶⁴

Hilâli: Helali, idare bezi bürüncük yahut bürümcük olarak da bilinir. Tamamıyla ham ipekten ve bazen da pamuk karıştırılarak yapılan yerli dokuması, kıvrıcık ince bez, kumaştır.⁶⁵ Genellikle iç giyim eşyasında kullanılır ve yakası açılmadık denen gömlekler de bürümcükten yapılırdı. Bunun yanı sıra zıbin, peştamal, yorgan astarı vb. eşya yapımında da kullanılırdı.⁶⁶ İpekli elbise giymek erkekler için haram olduğu söylenir. Bürüncüğe pamuk ipliği katılarak erkekler tarafından da giyilir. İşte bu nedenle helali veya hilali denilmiştir.⁶⁷

Hulle: Belden aşağı ve belden yukarı olmak üzere rida gibi iki parçadan oluşan astarlı elbiseye denir. Kültür ve edebiyatımızda daha çok cennet elbisesi olarak bilinir. Cennette hurilerin giydiği elbisedir.⁶⁸

Hünkârı: Yüsrî'nin ifade ettiği bu terim hakkında kaynaklarda bilgi bulunamamıştır. İsminden ötürü pahalı bir giysi yahut değerli bir kumaş olduğunu düşünmekteyiz.

İbrişim: Kalınca bükülmüş ipek iplik

İç kuşâğı: bkz. Uçkur

İç Tonı: bkz. Uçkur

İçlik: İçe giyilen elbise

İlik: TDK Sözlüğü'nde; giysi, yorgan çarşafı, yastık kılıfı vb.nin gereken belirli yerlerine düğmenin geçirilebilmesi için iplikle örülerek,

⁶² Reşat Ekrem Koçu, *age.*, s. 129.

⁶³ Betül İspirli Argıt, *agm.*, s. 238.

⁶⁴ Reşat Ekrem Koçu, *age.*, s. 130.

⁶⁵ Mine Esiner Özen, *agm.*, s. 306.

⁶⁶ Fikri Salman, *agm.*, s. 22.

⁶⁷ Reşat Ekrem Koçu, *age.*, s. 129.

⁶⁸ Nihat Öztoprak, *agm.*, s. 133.

parça geçirilerek veya biye ile yapılan küçük yarık, şeklinde tanımlanmaktadır.

İpek: bkz. Harîr. İpek ipliğiyle dokunmuş kumaşlara denir. İpliğin çeşidine ve dokunma tarzına göre ipekli kumaş, canfes, atlas, bürümcük vb. isimler alır.⁶⁹

Kâ'im-i hâne: Yüsri'nin ifade ettiği bu terim hakkında kaynaklarda bir bilgi bulunamamıştır.

Kabâ: En üste giyilen geniş elbise demektir. Önü daima açık duran, kapanmayan kaftanın adıdır.⁷⁰

Kabâ-yı âsumâni: Mavi renkli kaftan

Kafa: Anadolu ağızlarında tülbent demektir. bkz. Dülbend “Kefe” şeklinde de düşünürsek “ipekli kumaş” anlamı vardır.⁷¹

Kâle: Kumaş

Kapame: Elbise takımı yerinde kullanılan bir tabirdir. Vaktiyle medrese talebeleri ile yeniçerilere verilen elbiselere kapama denilirdi. Kapama, cübbe gibi üste giyilen bir çeşit elbisenin de adı idi.⁷²

Kapud: (Kapot) Kaba kalın kumaşlardan, bilhassa kaba şayaktan dikilen avam harcı paltonun adıdır. Ayrıca askerlerin giydiği bir çeşit yağmurluktur. Asker kaputları, halkın giydiğinden ayırt edilerek *asker kaputu* diye anılır.⁷³

Karsak: Çakala benzeyen bir hayvanın adıdır. Onun postundan yapılan kürke denilir. Karsak, bir kürk çeşididir.⁷⁴ Gayrimüslimlerin giymesinin yasak olduğu elbiselerden biridir.⁷⁵

Kâvuk: Kamûs-ı Türkî'de; içi boş, kof anlamında kav kökünden yapılmış bir isimdir; vaktiyle başa giyilen şey ki ekseriya pamuklu ve yüksekçe olup üzerine sarık sarılır, şeklinde tarif edilir. Osmanlı'da köklü bir geleneğe sahip olup kavuğa, Uygurca eserlerde ve Kaşgarlı Mahmud'un eserlerinde rastlanır. Üzerine beyaz sarık sarılmış kavuk giymek Müslüman olma alametidir.⁷⁶ Osmanlı'da çeşidi, adı ne olursa

⁶⁹ Mine Esiner Özen, *agm.*, s. 318.

⁷⁰ Reşat Ekrem Koçu, *age.*, s. 136.

⁷¹ Mine Esiner Özen, *agm.*, s. 320.

⁷² Mehmet Zeki Pakalın, *age.*, s. 164.

⁷³ Reşat Ekrem Koçu, *age.*, s. 146.

⁷⁴ Betül İspirli Argıt, *agm.*, s. 234.

⁷⁵ Füsun Bayer, *age.*, s. 145.

⁷⁶ Betül İspirli Argıt, *agm.*, s. 232.

olsun kavuk mutlaka sarık sarılarak giyilmiştir, sarıksız kavuk asla giyilmemiştir. Üzerine sarılan sarıklara göre; kallâvî, mücevveze, horasânî, selîmî, yusûfî, örf, kâtibi, molla kavuğu, tâc gibi isimler almıştır.⁷⁷

Kaytan: Karaman-Konya yöresinde; eskimemesi için şalvar paçasına geçirilen örgü olarak bilinir.⁷⁸

Kefen: Ölünün gömülmeden önce sarıldığı beyaz bez, kefen bezi, yakasız gömlek, yakasız mintan.⁷⁹

Kemer: Bir şerit şeklinde yapılan ve giyilen esvabı belden sıkıp tutmak için veya sadece süs olarak kullanılan ve bele yalnız bir defa dolanarak önden bir toka ile tutturulan şey.⁸⁰

Kerake: (Kerrâke) İlmîye sınıfına mensupların giydiği, ince sofdan yapılan hafif bir cübbenin adıdır.⁸¹ Günümüzde *Vehbî'nin kerrakesi* deyimini bu elbiseyle alakalı bir hikâyeden ortaya çıkmıştır.

Kontoş: Büyük devlet adamlarının giydiği üstlüğün adıdır.⁸² Kamûs-ı Türkî'de ve Lehçe-i Osmanî'de; Tatar beylerinin giydiği, yüzü harç işlemeli üstlük, şeklinde tarif edilir.⁸³

Köse: Yüsrî'nin ifade ettiği bu terim hakkında kaynaklarda bilgi bulunamamıştır. Halkın kullandığı bir giysi veya bir kumaş türü olduğunu düşünüyoruz.

Kubûr: Sahtiyandan yapılmış enli bir çeşit kuşaktır. Ayrıca gömlek kollarındaki düğmelenecek yer anlamı da vardır.⁸⁴ Dar olan elbisenin kol ve bacak kısımları hakkında kullanılır kubur gibi kol tabiri dar bir kol manasını ifade eder.⁸⁵

Lübâde: Libade olarak bilinen bu elbise Kamûs-ı Türkî'de; dikişli pamuklu kısa hırka olarak ifade edilir.⁸⁶ TDK Derleme Sözlüğü'nde; Pamuklu kadın elbisesi. 2. Arkası ve önü sırma ile işlenmiş kısa kollu gelin elbisesi. 3. Yelek. 4. Köy kadınlarının elbise üstüne giydikleri bir

⁷⁷ Reşat Ekrem Koçu, *age.*, s. 148-149.

⁷⁸ TDK Derleme Sözlüğü.

⁷⁹ TDK Sözlüğü.

⁸⁰ Reşat Ekrem Koçu, *age.*, s. 152.

⁸¹ Reşat Ekrem Koçu, *age.*, s. 154.

⁸² Mehmet Zeki Pakalın, *age.*, s. 293.

⁸³ Reşat Ekrem Koçu, *age.*, s. 158.

⁸⁴ TDK Derleme Sözlüğü.

⁸⁵ Mehmet Zeki Pakalın, *age.*, s. 309.

⁸⁶ Reşat Ekrem Koçu, *age.*, s. 168.

çeşit manto. 5. Pamuklu, geniş kollu kadın ceket, hırka. 6. Cepken, şeklinde geçer.

Kuşak: Beli sıkı tutmak için dar kumaş, şal vb. Eski Türk giyim kuşamında hem erkek hem kadın belinde çok önemli bir yeri olmuştur. Kuşak, eski dönemlerde hem bir erkek süsü olmuş, hem de öne gelen kıvrımlarından cep gibi istifade edilmiştir. Eski kadın giyim kuşamında da, entariler üstüne sarılan dış kuşakları önemli yer almıştı. Bilhassa şal kuşaklar eski kıyafetlere pitoresk bir revnak verirdi.⁸⁷

Kutnî: Pamuktan yapılmış kumaş anlamına gelir. Zamanla çözücü ipek, atkısı pamuk olan kumaşlara da bu ad verilmiştir. Kutnular atlas ve kemhadan sonra en sık ve en kalın dokunan kumaşlardır. 18. asırda sarayda kullanılan kutnulardan üç etek, entari ve şalvar yapılmıştır. Masa örtüsü, perde, yastık yüzü ve mefruşat alanında da çokça kullanılmıştır. Günümüzde Gaziantep'te dokunmaya devam eden geleneksel bir tekstil ürünüdür.⁸⁸

Kürdiyye: TDK Derleme Sözlüğü'nde; "kadın ceket" ve "uzun hırka" şeklinde geçer.

Lâbis-i Çâr: Örtünmeye elverişli büyüklükte bir veya iki kanat halinde olup, pişmiş ipekle dokunan bez ve ipekliler. Düz ve süslü olarak iki türdür. Bağdat, Halep, Şam ve Bursa'da dokunanları en makbulleri idi. Tespit edilebilenleri: Lopalı, müşabak, sade güzel, geçmeli, taçlı, mihraplı, kolanlı, Acem çaradır.⁸⁹

Libâs: Elbise

Libâs-ı âsumâni: Mavi renkli elbise

Mermer: Tülbentten kalın, pamuklu, beyaz bir dokuma; mermerşahi de denir.⁹⁰

Mıkrâz: Makas

Mîrzâyi: Yüsrî'nin ifade ettiği bu terim hakkında kaynaklarda bilgi bulunamamıştır. İsminden ötürü pahalı bir giysi yahut değerli bir kumaş olduğunu düşünmekteyiz.

Nâfe: Postları kürk olan hayvanların göbek tarafı parçaları ile yapılan kürklere nafe kürkü adı verilir. Post isimleriyle de nafe samur

⁸⁷ Reşat Ekrem Koçu, *age.*, s. 160-161.

⁸⁸ Fikri Salman, *agm.*, s. 34.

⁸⁹ Mine Esiner Özen, *agm.*, s. 307.

⁹⁰ Mine Esiner Özen, *agm.*, s. 326.

kürk, nafe vaşak kürk denilirdi.⁹¹

Nakş: İpekle sırma ile işleme, bir şeyi çeşitli renklere boyamak.

Nâr Çiçeği Kaftân: Nar ve Nar Çiçeği motifi, çeşitli Türk bezemeleri arasında, hem dekorasyona ve hem de görsel çeşitlemelerinde geniş olanaklar sağladığından tarihsel süreçte çok fazla kullanılmıştır ve en güzel örnekleri de kumaşlarda görülmüştür. Topkapı Sarayı Müzesinde bulunan bir kaftanda görülen 60 cm büyüklüğündeki nar motifi, narın cennet meyvesi olduğunun kanıtıdır. Nar özellikle 16. asırda İtalyan ve İran kumaşlarında da kullanılmıştır.⁹²

Nemed: Keçe ve dervişlerin giydiği hırka anlamındadır.

Nîm-ten: Halk dilinde “mintan” olarak bilinen bu elbise iç gömleği üstüne giyilir, etekleri kalçaları örtecek kadar uzun, uzun kollu, düz yakalı, önü entari gibi yarım yırtmaçlı olup yırtmacı üç yahut dört düğmeyle kapanır, baştan geçirilip giyilir.⁹³

Pâ-pûş: Dilimize “pabuç” biçiminde geçmiş olup ayakkabı manasındadır.

Peçe: Kadınların tesettür maksadıyla kullandıkları yüz örtüsüne verilen addır. İtalyanca pezzeto’dan alınma bir kelimedir.⁹⁴

Peşmî: Yünden ve kıldan yapılan bir çeşit kumaş adıdır. İyi cinsinden sadrazamlar, âdi cinsten de fakirler ve dervişler sarık olarak kullandıkları gibi hırka yapıp sırtlarına giyerlerdi.⁹⁵

Pîrehen: Gömlek

Sâde: Sırmasız olarak ibrişimle dokunan ve sonradan üzerine altın veya gümüş telle işleme yapılan kumaş çeşididir.⁹⁶

Sandâl: İpekli-pamuklu eski bir kumaşın adıdır.⁹⁷ Bu çizgili kumaşın bir çizgisi ipek, diğeri pamuktan dokunur. Bunların dallı ve beneklileri de vardır. İstanbul Kapalı Çarşı’da bu tür kumaşların satıldığı yer olduğu için buradaki bedestene Sandal Bedesteni denmiştir.⁹⁸

⁹¹ Reşat Ekrem Koçu, *age.*, s. 179.

⁹² Sibel Arık (2009). “Türk Dokumacılık Sanatında Nar Motifi”, *Uluslararası İnsan Bilimleri Dergisi*, C. 6, S. 1, s. 588.

⁹³ Reşat Ekrem Koçu, *age.*, s. 174.

⁹⁴ Mehmet Zeki Pakalın, *age.*, s. 765.

⁹⁵ Mehmet Zeki Pakalın, *age.*, s. 773.

⁹⁶ Fikri Salman, *agm.*, s. 36.

⁹⁷ Mine Esiner Özen, *agm.*, s. 331.

⁹⁸ Fikri Salman, *agm.*, s. 36.

Selîmî: Sultanların, sadrazamların, vezirlerin ve devlet erkânının giydiği kavuktur.⁹⁹ Selimiye; Avrupalıların brokar dedikleri ipekli kumaş. Sırmalı ve üzeri çiçek tezyinatlı çok güzel bir kumaştır.¹⁰⁰

Semmûre: Samur adı verilen hayvanın postundan yapılan kürke denilir. Kara ve sarı samur olarak iki cinsi vardır. Samur, kürklük postların en kıymetlisi olarak bilinir.¹⁰¹

Ser-haddi: Sefere giderken, uzun yolculuğa çıkarken giyilen ceket gibi, etekleri ancak diz kapaklarına kadar inen kısa kürklere serhadi kürk, koncları baldıra kadar çıkan mestlere de serhadi mest gibi isimler verilmiştir.¹⁰²

Sıkma entârî: bkz. Anteri. Ayrıca “sıkma” Yeniçeri ocağının kaldırılmasından sonra kurulan Nizam-ı Cedid’de askerlerin giydikleri şalvar biçimi pantolonun adıdır.¹⁰³

Sırmalı Fermelek: Kaynaklarda “fermene” şeklinde yer alır. Harçla işlenmiş ve yuvarlak yanlı yelek; Harda işlenmiş esnaf vesaire takımına (ayak takımına) mahsus her nevi elbisedir.¹⁰⁴ Kolsuz işlemeli bir nevi yeleğin adıdır. Salta, ceket, şalvar ve poturlara sırma ve kaytandan yapılan işlere de bu ad verilir.¹⁰⁵

Sırmalı Uçkur: bkz. Uçkur

Sûfi: İnce keçi kılından şali gibi dokunan bir nevi kumaş adıdır.¹⁰⁶ Tiftik yapacağından ince bükülmüş iplikle dokunan düz kumaşa, ham sof veya som sof denir. Halk tarafından giyim eşyası yapımında kullanılan softan, zaman zaman padişahlara da kaftan dikilmiştir.¹⁰⁷

Sûzen: İğne

Şâl: Atkısı ve çözüğü yün olan desenli bir kumaştır. İpek ve pamuk ipliğinden dokunanları da vardır. Doğu memleketlerine ait bir dokuma olan şal; en çok Hindistan, İran, Türkistan, Trablus ve Anadolu’da dokunmuştur.¹⁰⁸

⁹⁹ Reşat Ekrem Koçu, *age.*, s. 150.

¹⁰⁰ Mine Esiner Özen, *agm.*, s. 331.

¹⁰¹ Reşat Ekrem Koçu, *age.*, s. 202.

¹⁰² Reşat Ekrem Koçu, *age.*, s. 204.

¹⁰³ Mehmet Zeki Pakalın, *age.*, s. 205.

¹⁰⁴ Reşat Ekrem Koçu, *age.*, s. 112.

¹⁰⁵ Mehmet Zeki Pakalın, *age.*, s. 608.

¹⁰⁶ Mehmet Zeki Pakalın, *age.*, s. 16.

¹⁰⁷ Fikri Salman, *agm.*, s. 38.

¹⁰⁸ Fikri Salman, *agm.*, s. 39.

Şâli: Tiftikten dokunmuş ince kumaş adıdır.¹⁰⁹ Kaba ve seyrek dokunanları genelde bayrak yapımında kullanılmıştır. Büyük ve seyrek dokunan Ankara şalisinden büyük bayraklar yapılırdı. Daha önceki yasalarımıza göre Türk bayrağı sadece şaliden yapılmaktaydı.¹¹⁰

Şalvar: “Üst kısmı geniş ve kırmalı, bacakları don gibi ayrı ve bol üstlük don adıdır, Çuha, kazmir gibi kalın, atlas gibi ipekli, şal gibi ince yün kumaşlardan yapılırdı.¹¹¹ Erkek şalvarları ekseriya yünlü kumaştan, kadın şalvarları da bazen ipekli kumaştan olurdu.¹¹²

Şerit: Dar, uzun dokuma veya kumaş parçasıdır.

Şeş-geri: Şeştârî olarak bilinir. Altıparmak kumaşının başka bir cinsi olup, şitari, çitari, balkaymak gibi adlar da alan bir kumaştır.¹¹³ Yollu kumaşlardan birinin adıdır. Hind’de, Şam’da ve daha başka yerlerde yapılan ve her rengi bulunan bu kumaştan erkek üst gömlekleri, entariler yapılırdı.¹¹⁴

Tâc: Şeyhlerin giydikleri kavuklara verilen addır.¹¹⁵

Taraklı: Bir kumaş türünün adıdır.

Ten-nura: (Tennure) Mevlevîlerin giydikleri kolsuz, yakası yırtmaçlı, bel tarafı kırmalı, geniş bir çeşit uzun entari adıdır.¹¹⁶

Terlik: Ev içinde giyilen hafif bir ayakkabıdır. Ayrıca eskiden külah ve kavuk altına giyilen ve serpuşun ter ile kirlenmesini önleyen bir takkeye verilmiş isimdir.¹¹⁷

Tolama: Üste giyilen cübbemsi bir nevi elbisenin adıdır. (Pakalın, 1983: 470) Hem kadın hem erkek giysisi olan dolamada çuhadan entari gibi, önü açık olarak ilik düğme ile kapanmayarak kavuşturulur ve üstüne kuşak bağlanır.¹¹⁸

Ton: Elbise. Vücudu belden aşağı topuklara kadar örten ve bacaklar için ilki paçası bulunan ve ten üstüne giyilen bir iç çamaşırı; tasrih ile iç

¹⁰⁹ Mehmet Zeki Pakalın, *age.*, s. 307.

¹¹⁰ Fikri Salman, *agm.*, s. 39.

¹¹¹ Mehmet Zeki Pakalın, *age.*, s. 307.

¹¹² Reşat Ekrem Koçu, *age.*, s. 215.

¹¹³ Mine Esiner Özen, *agm.*, s. 335.

¹¹⁴ Mehmet Zeki Pakalın, *age.*, s. 345.

¹¹⁵ Reşat Ekrem Koçu, *age.*, s. 150.

¹¹⁶ Mehmet Zeki Pakalın, *age.*, s. 456.

¹¹⁷ Reşat Ekrem Koçu, *age.*, s. 229.

¹¹⁸ Reşat Ekrem Koçu, *age.*, s. 92.

donu, ayrıca tuman da denilir.¹¹⁹

Tuman: bkz. Ton

Uçkur: İç Donu, Çakşır, Şalvar, Sıkma, Potur, Zıbka, vücudun belden aşağı alt kısmına geçirilip giyilen her şey. Uçkurlar hem örgü, hem kumaştan olurdu; iç donu uçkurları tahminen 2 parmak eninde, dar, fakat çakşır, şalvar uçkurları 3-4 parmak genişliğinde olurdu ve uçları ipekle, hatta sırma ile işlenerek süslenirdi.¹²⁰

Vâlâ: El tezgâhlarında, siyah yünden dokunan, kalın ve aynı zamanda ensiz kumaşa, Yozgat ve Kastamonu'da verilen addır. Ekseriyetle iki renkli olup, elbiselik olarak kullanılan ince ve kıymetli bir cins dokuma kumaştır.¹²¹

Yâdeli: Yüsrî'nin ifade ettiği bu terim hakkında kaynaklarda bilgi bulunamamıştır. Bir kumaş çeşidi olduğunu düşünmekteyiz.

Yağlık: Mendil

Yaka: Giysilerin boyna gelen bölümüne eklenen ve türlü biçimlerde olan parçası.¹²²

Yeleklenmek: Kanatlanmak, kanat açmak demektir. Yelek kelimesinin iki anlamı vardır. Okların keziklerine takılan tüy ve kolsuz ve kısa giysi anlamı vardır.¹²³

Yüksük: TDK Sözlüğü'ne göre; dikiş dikerken, iğnenin batmasını önlemek için parmak ucuna takılan kesik koni biçiminde gereçtir.

Zıb: Güzel elbise.

Sonuç

Divan şiirinde her ne kadar az da olsa satranç, musiki, denizcilik, kitap gibi belirli alanlara ait terimlerle oluşturulan müstakil manzumeler vardır. Bu hususta elbise terimleriyle yazılmış şiirler de divan edebiyatında mevcuttur. Tespit edebildiğimiz kadarıyla bu tarz manzumeler ağırlık olarak gazel nazım şeklinde görülmektedir. Bunun sebebi, sevgilinin gazellerde daha fazla bahis konusu olmasından ötürüdür. Elbise de sevgiliye ait bir güzellik unsuru olduğundan gazellerde daha fazla işlenmesi doğaldır. Yüsrî, kaside nazım şekliyle bu

¹¹⁹ Reşat Ekrem Koçu, *age.*, s. 93.

¹²⁰ Reşat Ekrem Koçu, *age.*, s. 236.

¹²¹ Mine Esiner Özen, *age.*, s. 338.

¹²² *TDK Sözlük.*

¹²³ Mehmet Zeki Pakalın, *age.*, s. 616.

alandaki en dikkat çekici örneği ortaya koymuştur. Yüsri'nin kasidesi - adı yeni konulmuş bir tür adı olarak- “libas-nâme, elbise-nâme” başlığına dâhil edilebilir. Belîğ de “hayyat-nâme” adlı terzilik ve elbiseyle ilgili hususları işlediği manzumesinde “tesdis” nazım şeklini tercih etmiştir.

Bu manzumelerde beyitlerde doğrudan elbise çeşitleriyle ilgili tarifler bulunmamaktadır. Elbette bu tarz manzumeler dikkat çekmek, sanat gösterisi yapmak maksadıyla yazılmıştır. Şairler, elbise adlarını tevriye, iham, mecaz gibi çeşitli edebî sanatlarla ele almışlardır. Sadece bir elbise adının bütün beyitlerde işlendiği bazı gazellerde, o elbisenin rengini çağrıştıracak unsurların bulunması, şairlerin bir “kompozisyon bütünlüğü” anlayışına sahip olduğunu göstermesi açısından kayda değerdir.

Bu manzumeler, Türk kültür tarihi açısından da ayrı bir öneme sahiptir. Şairler elbise adlarını şiirlerinde kullanarak aslında yaşadığı devrin sosyal hayatı, kültür hayatı hakkında da önemli ipuçları vermektedir. Gördüğümüz kadarıyla şairler meşhur kumaş ve elbise çeşitleriyle beraber halk arasından kullanılan ve adları literatüre henüz daha girmemiş elbise terimlerinden de söz etmişlerdir. Örneğin Yüsri'nin altını çizerek vurguladığı bazı elbise adları bugün unutulmuş olduğundan konuyla ilgili kaynaklarda yer almamaktadır. Şairin elbise terimi olarak ifade ettiği; “afitabe”, “burûc”, “cûd”, “fenâ yahut fenâyı” “gül-efser”, “hünkâr”, “kâ'im-i hâne”, “köse”, “mîrzâ”, “yâdeli” gibi bazı kavramlar, -tespit edebildiğimiz kadarıyla- kumaş-elbise literatüründe yer almamaktadır. “Kürdiyye” “ah” gibi bazı terimleri ise ancak tarama sözlükleri sayesinde tespit edebildik. Adı günümüzde duyulmamış pek çok elbise adı bu manzumelerde yer almaktadır. Divanların bu şekilde diğer disiplinler tarafından incelenmesi sonucu ortaya pek çok değerli malzemenin çıkacağı muhakkaktır.

Kaynakça

- AKKUŞ, Metin (2007). *Klasik Türk Şiirinin Anlam Dünyası: Edebî Türler ve Tarzlar*, Erzurum, Fenomen Yay.
- AKMAN, Eyüp (2008). “Yunus Emre Divanında Giyim-Kuşam”, *I. Uluslararası Yunus Emre Sempozyumu*, Aksaray Üni.
- AKSOYAK, İ. Hakkı (2005). “Manastırlı Celâl'in Satranç Terimleri İle Yazdığı Gazeli”, *Türklük Bilimi Araştırmaları*, Niğde, S. 18, ss. 7-16.
- ARGIT, Betül İşpirli (2015). “Osmanlı İstanbul'unda Giyim Kuşam”,

- Antik Çağ'dan 21. Yüzyıla Büyük İstanbul Tarihi, Toplum*, (Editör: Arif Bilgin) C. 4, ss. 230-247.
- ARIK, Sibel (2009). "Türk Dokumacılık Sanatında Nar Motifi", *Uluslararası İnsan Bilimleri Dergisi*, C. 6, S. 1, ss. 583-593.
- BATİSLAM, H. Dilek (2008). "Nedim Divanı'nda Giyim Kuşam ve Süslenmeyle İlgili Unsurlar", 38. *İCANAS Uluslar Arası Asya ve Kuzey Afrika Çalışmaları Kongresi Bildirileri*, Ankara, ss. 261-282.
- BAYER, Füsün (2010). *Osmanlı Kadınının Giyim Kuşamı*, Yüksek Lisans Tezi, Erciyes Üni. Kayseri.
- BİLGİN, Sıdıka (1999). *Osmanlı Dönemi Türk Kadın Giyimi 16. yy-19. yy*, Doktora Tezi, Ankara: Gazi Üni.
- CANIM, Rıdvan (2012). *Divan Edebiyatında Türler*, Ankara, Grafiker Yay.
- ÇAPAN, Pervin (2000). "Yahya Bey Divanı'nda Estetik ve Kültürel Bir Değer Olarak Giyim Kuşam ve Renk Unsurları", *Türk Kültürü İncelemeleri Dergisi*, S. 3 İstanbul, ss. 169-189.
- ERDOĞAN, Mehtap (2010). "Divan Şiirinin Kaynaklarından Musiki İlmi ve Musiki Terimleriyle Yazılmış Bazı Manzumeler", *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, C. 3, S. 15, Prof. Dr. Turgut Karabey Armağanı, ss. 28-55.
- KAPLAN, Yunus (2015). "Klasik Türk Şiirinde Denizcilik Terimleriyle Yazılmış Bilinmeyen Şiirler-1", *Turkish Studies*, Volume 10, Issue 16, ss. 807-826.
- KOÇU, Reşat Ekrem (1967). *Türk Giyim Kuşam ve Süslenme Sözlüğü*, Başnur Matbaası, Ankara.
- MASARACI, Yasemin Gümrükçüoğlu (2015). "İstanbul Çatma ve Selimiyeleri", *Antik Çağ'dan 21. Yüzyıla Büyük İstanbul Tarihi, Toplum*, (Editör: Arif Bilgin) C. 4, ss. 247-263.
- ÖZEN, Mine Esiner (1981). "Türkçe'de Kumaş Adları", *Tarih Dergisi*, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yay. Sayı: 33, İstanbul. ss. 291-340.
- ÖZLÜK, Işılay Pınar (2011). "Edirneli Nazmî'nin Türkî-i Basit Divanı'nda Giyim Unsurları", *Sosyal Bilimler*, C. 1, S. 2, ss. 97-113.
- ÖZTOPRAK, Nihat (2010). "Divan Şiirinde Giyim Kuşam Üzerine Bir Deneme", *Divan Edebiyatı Araştırmaları Dergisi* 4, İstanbul, ss. 103-154.

- PAKALIN, Mehmet Zeki (1983). *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü I, II, III*, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul.
- SALMAN, Fikri (2010). “Türk Kumaş Sanatında Görülen Geleneksel Kumaş Çeşitlerimiz”, *Sanat Dergisi*, S. 6, ss. 13-42
- SEFERCİOĞLU, Nejat (1999). “Divan Şiirinde Mûsikî İle İlgili Unsurların Kullanışı”, *Osmanlı Ansiklopedisi*, C. 9, Yeni Türkiye Yay., ss. 649-668.
- TIETZE, Andreas (1951), “16. Asır Türk Şiirinde Gemici Dili; Âgehî Kasidesi ve Tahmisleri”, *Türkiyat Mecmuası* 9, İstanbul, ss. 114-116.
- UÇAR, Zofie (2013). “19. Yüzyıldaki Avrupalı Seyyahların Gözüyle Osmanlı Kıyafetleri Üzerine Bazı Tespitler”, *Modern Türklük Araştırmaları Dergisi*, C. 10, S. 4 ss. 26-42.

Divanlar

- Ahmed Paşa Divanı*, Haz: Ali Nihat Tarlan, Akçağ Yay. 1992.
- Belîğ Divanı*, Haz: Gamze Demirel, Dr. Tezi, Fırat Üni. 2005.
- Celîlî Divanı*, Haz: Şevkiye Kazan Nas, Fakülte Kitabevi, Isparta, 2011.
- Fehîm-i Kadîm Divanı*, Haz: Tahir Üzgör, AKM. Yay. 1991.
- Feyzî Divanı*, Haz: Sevinç Karagöz, YL Tezi, Sakarya Üni. 2004.
- Hayâlî Bey Divanı*, Haz: Ali Nihad Tarlan, İstanbul, 1945.
- Taşlıcalı Yahyâ Divanı*, Haz: Mehmet Çavuşoğlu, İstanbul, 1977.
- Ulvî Divanı*, Haz: İsmail Çetin, YL Tezi, Fırat Üni. 1993.
- Vecdî Divanı*, Haz: Hasan Kavruk vd. Kültür Bakanlığı Yay. 2009.
- Yüsrî Divanı*, Haz: Aslıhan Yıldız Acar, YL Tezi, Selçuk Üni. 2001.